

Sadettin Bilginer (İstanbul 1983), Selahattin Alpay (İstanbul, ts.) ve Abdülvehhab Öztürk (İstanbul 2007) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî eseri yine İbnü'l-Arabî'ye izâfe ederek şerhetmiştir (*Mir'âtü'l-'irfân ve lübbüh*, İstanbul 1337, trc. Ahmet Avni Konuk, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 83, 1804). Eser İngilizce (T. H. Weir, London 1901, 1976; trc. Cecilia Twinch, Cheltenham 2011), İtalyanca (Ivan Gustav Aguéli, Kahire 1907), Fransızca (Ivan Gustav Aguéli, Kahire 1911; Paris 1977; Michel Chodkiewicz, Paris 1982) ve Almanca'ya da (Titus Burckhardt, Bonn 2004) tercüme edilmiştir. *Risâletü'l-aḥadiyye*, Ali Vasfi Kurt tarafından, M. Chodkiewicz'in eser hakkında yaptığı çalışma ve tercüme esas alınıp Evhadüddîn-i Belyânî'ye nisbet edilerek Türkçe'ye çevrilmiştir (Abdullah b. Mes'ûd Belyânî, *Mutlak Birlik -Nefsini Bilen Rabbini Bilir-*, İstanbul 2003).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Mes'ûd Belyânî [Evhadüddîn-i Belyânî], *Mutlak Birlik* (haz. Ali Vasfi Kurt), İstanbul 2003, s. 3-100; a.mf. – İbnü'l-Arabî, *Know Yourself: An Explanation of the Oneness of Being* (trc. C. Twinch), Cheltenham 2011, s. 69-72; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 301-305; *Keşfü'z-zunûn*, I, 622, 936; II, 1770; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzû'l-'ârifîn*, Tahran 1305, s. 124-125; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 286; M. Chodkiewicz, *Awḥad al-din Balyânî: Epître sur l'unicité absolue*, Paris 1982; W. Chittick, *Varolmanın Boyutları* (trc. Turan Koç), İstanbul 2007, s. 253-254; J. W. Morris, "Jâmi's Description of Abû 'Abdallâh Balyânî", *Horizons Maghrébines*, sy. 30, Toulouse 1995, s. 43-54; M. Cevâd Şems, "Hânedân-ı Belyânî", *Ma'ârif*, XIV/2, Tahran 1376 hş./1997, s. 70-102; Seyyid Ali Â-i Dâvûd, "Evḥadî-yi Belyânî", *DMB*, X, 414-415.

ERCAN ALKAN

EVREN, Ahmet Kenan

(1917-2015)

Türkiye Cumhuriyeti'nin
yedinci cumhurbaşkanı.

17 Temmuz 1917'de Manisa Alaşehir'de doğdu. Nüfus kayıtlarında bu tarih 1 Ocak 1918 olarak geçer. Babası Fâtiḥ Medrese-si'nden mezun olup çeşitli memuriyetlerde bulunan Hayrullah Bey, annesi Naciye Hanım'dır. Rumeli kökenli olan ailenin baba tarafı Preşovalı, anne tarafı Ziştovilidir. İlkokulun ardından ortaokulu Manisa'da parasız yatılı okudu. Daha sonra askerî liseye gitmek istediysede ailesinin razı olmaması üzerine Balıkesir Lisesi'ne kaydoldu. İlk yılında sınıfta kaldı. Eğitiminin

Ahmet
Kenan
Evren

yarım kalmaması için ailesi İstanbul'a göç etti. Yazıldığı Kadıköy Lisesi'nde birinci yılı tamamlamasının ardından girdiği askerî lise sınavlarında başarılı oldu. Öğrenimine Topkapı'daki Maltepe Askerî Lisesi'nde devam etti. Bu liseyi 1936'da, Harp Okulu'nu topçu asteğmen olarak 1938'de bitirdi ve ertesi yıl teğmenliğe yükseldi. Topçu Atış Okulu'ndaki öğrenimini 1940'ta tamamladı. Ağustos 1942'de üsteğmenliğe terfi etti. II. Dünya Savaşı yıllarında Trakya'da görev yaptı. 27 Mayıs 1944'te Alaşehirli Sekine Hanım'la evlendi ve bu evlilikten üç kızı doğdu. 1946'da kaydolduğu Harp Akademisi'nden 1949'da mezun oldu, ardından kurmay yüzbaşılığa yükseldi (1950). Genelkurmay Eğitim Şubesi Kısım Âmirliği'nde çalıştı (1952-1956). Napoli'de yapılan NATO manevra ve tatbikatları toplantıları ile eğitim toplantılarına katıldı. 7 Mayıs 1957'de babası vefat etti. Yarbaylığa terfi ettikten sonra İstanbul'a tayin edildi ve Birinci Ordu Harekât Dairesi başkan yardımcılığına getirildi. Kara Harp Akademisi'nde öğretmenlik yaptı. Eşinin yönlendirmesiyle Kore'ye gitmek için başvuruda bulundu. 1958-1959'da 9. Kore Türk Tugayı'nda önce Harekât ve Eğitim şube müdürlüğü, ardından kurmay başkanlığı görevlerini yerine getirdi. Buradaki başarılı çalışmalarından dolayı bir yıllık kıdem terfisi alarak devre arkadaşlarının önüne geçti. Bu terfi onun ileriki hayatında Kara Kuvvetleri komutanı ve Genelkurmay başkanı olmasında önemli rol oynamıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilâli sırasında Ordu Donatım Okulu kurmay başkanlığı görevindeydi. Sosyal demokrat görüşleriyle bilinen Evren 27 Mayıs'ı destekledi, fakat rütbe disiplinine uyulmadığından benimsemedi. Müdahaleden sonra kurulan Millî Birlik Komitesi bütün saybaları A, B ve C diye sınıflandırmıştı. A kategorisine giren Evren, Konya'da İkinci Ordu Harekât Eğitim başkanlığına tayin edildi. Muş'taki 227. Piyade Alay komutanlığı görevine

yollanınca (1961) bir ara istifa etmeyi düşündüysede arkadaşlarının tavsiyesiyle bundan vazgeçti. Ardından Erzurum'daki 9. Kolordu kurmay başkanlığı ile Kara Kuvvetleri Okullar Dairesi başkanlığı görevlerinde bulundu. Okullar Dairesi'ndeki vazifesi esnasında 21 Mayıs 1963 tarihinde ortaya çıkan Talat Aydemir olayı yüzünden yüzlerce Harbiyelî'nin okulla ilişkisi kesildi. Erzurum'daki Üçüncü Ordu Karargâhı Erzincan'a taşındığından Erzincan Askerî Lisesi kapatıldı.

1964'te tuğgeneralliğe terfi eden Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Okullar Dairesi başkanlığını sürdürdü. 1967'de tümgeneralliğe yükselince Isparta 58. Er Eğitim tümen komutanı oldu. Daha sonra Konya'daki İkinci Ordu kurmay başkanlığına tayin edildi. 1970'te korgeneralliğe terfi etti ve Trabzon'daki 11. Kolordu komutanlığına gönderildi. Kara Kuvvetleri Denetleme Kurulu başkanlığı ve Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığı vazifelerini yerine getirdi. Kurmay başkanlığı sırasında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirildi. 1974'te birinci sıradan orgeneral oldu. Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığı görevini bir yıl daha sürdürdü. Orgeneral Semih Sancar'ın Genelkurmay başkanlığı sırasında Genelkurmay ikinci başkanı oldu (1975-1976). Bu görevde iken Sovyetler Birliği'ne resmî ziyarette bulundu. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra kurulan Ege Ordusu komutanlığına tayin edildi (1976-1977). Bu görevin ardından emekli olup İzmir'e yerleşmeyi planlıyordu. Ancak Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Namık Kemal Ersun'un 1 Haziran 1977'de Başbakan Süleyman Demirel tarafından re'sen emekliye sevk edilmesi üzerine Silâhlı Kuvvetler'deki dengeler ve kıdem geleneği bozuldu, Evren'e Genelkurmay başkanlığı yolu açıldı. Kara Kuvvetleri komutanı olabilecek üç generalin yaşanan terfi bunalımı yüzünden emekli oluşuyla daha önce aldığı ilerleme sonucu en kıdemli orgeneral olarak kalan Evren 5 Eylül 1977'de Kara Kuvvetleri komutanlığına tayin edildi. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'ın görev süresinin bir yıl uzatılmasına Bülent Ecevit hükümetinin karşı çıkması üzerine 7 Mart 1978'de Genelkurmay başkanlığına getirildi.

Kenan Evren'in Genelkurmay başkanlığına getirildiği sırada ülkedeki ekonomik durum günden güne kötüye gitmekte, toplumsal şiddet, anarşi olayları ve bölücü faaliyetler giderek artmaktaydı. Bu arada meydana gelen Maraş olayları hayli sarıncı oldu. Soğuk savaşın doruk noktasına

ulaştığı bu dönemde Doğu ve Batı bloku arasında bir cephe konumunda bulunan Türkiye çok ciddi bir istikrarsızlaştırma ile karşı karşıya kaldı. Nitekim 1979'da Sovyetler Birliği Afganistan'a girmiş, İran'da Şah rejimi devrilerek dinî bir yönetim iktidara gelmişti. Bu esnada Evren, kuvvet komutanlarıyla yaptığı bir görüşmede ülkenin 12 Mart döneminden çok daha kötü bir durumda olduğunu, hatta alt rütbelilerin yol açacağı 27 Mayıs gibi bir hareketin yaşanabileceğini belirterek devlet yönetimine doğrudan müdahaleyi ilk defa gündeme getirdi. Bu konuda komutanlarla mutabakata vardı. Eylül 1979'da Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Ali Haydar Saltık'a darbe hazırlıklarına başlaması tâlimatını verdi. 14 Ekim'de yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle beş ilde gerçekleştirilen milletvekili ara seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi büyük oranda oy kaybedince Başbakan Bülent Ecevit hükümetin istifasını sundu. Ardından Süleyman Demirel'in başkanlığında Millî Selâmet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin dışarıdan desteklediği bir nevi 3. Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu (12 Kasım). 13 Aralık'ta komutanlarla istişarelerde bulunan Evren, komutanlarca da imzalanan bir uyarı mektubunu 27 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Fahri Sabit Korutürk'e verdi. Korutürk bu mektubu ocak ayının ilk haftasında Demirel ve Ecevit'e ilettili. Ordunun istekleri arasında iki liderin birlikte güçlü bir hükümet kurması da vardı.

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık hazırlamış olduğu rapor Evren'in emriyle Mart 1980'de komutanlara takdim etti. 6 Nisan'da Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi sona erdi. Yaklaşık altı ay devam eden oylamalarda yeni cumhurbaşkanı bir türlü seçilemedi. 27 Mayıs'ta Milliyetçi Hareket Partisi genel başkan yardımcısı Gün Sazak öldürüldü. Sazak'ın öldürülmesini protesto etmek amacıyla Çorum'da meydana gelen olaylar zincirinde onlarca kişi öldü. Haydar Saltık son şeklini verdiği "Bayrak Harekât Planı"nı 4 Haziran'da Evren'e sundu. 24 Haziran'da Milliyetçi Hareket Partisi İstanbul Gaziosmanpaşa İlçe Başkanı Ali Rıza Altınok ve ailesi suikasta kurban gitti. Üst düzey komutanlarla yapılan son değerlendirmelerin ardından Temmuz ayında müdahaleye karar verildi. Ancak meclisteki oylama sonucu Demirel hükümeti güvenoyu alınca müdahaleden vazgeçildi. 19 Temmuz'da 12 Mart döneminin başbakanı Nihat Erim, 22 Temmuz'da Maden İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türker

öldürüldü. Ağustos ayı Yüksek Askerî Şûra toplantısında bazı komuta kademelerinde değişiklikler oldu. Darbe planı yeni komutanların görüşü alınarak son defa gözden geçirildi. Kenan Evren, 30 Ağustos'ta Zafer Bayramı münasebetiyle radyo ve televizyonda yayımlanan konuşmasında ülkedeki sorunların çözümünü için alınması gereken âcil önlemleri bir kere daha güçlü bir şekilde dile getirdi. 5 Eylül'de Millî Selâmet Partisi'nin verdiği gensoru ile Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmek bakanlıktan düştü. 6 Eylül'de Millî Selâmet Partisi'nin düzenlediği Konya Mitingi sırasında meydana gelen olaylarla müdahale için gerekli şartların oluştuğu kanaatine varıldı. Bunun üzerine 12 Eylül 1980'de sabaha karşı, Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini ifa etmek için emir-komuta zinciri dahilinde ordu ülke yönetimine el koydu. Demirel hükümeti devrildi, parlamento feshedildi, dokunulmazlıklar kaldırıldı ve siyaset yapma yasaklandı. Siyasî parti liderleri askerî tesislerde zorunlu ikamete tâbi oldu. Bütün yurttaki sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilân edildi. Darbenin ardından ülkedeki anarşi kısa sürede azaldı ve zamanla sona erdi.

Müdahaleyle birlikte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan beş kişilik Millî Güvenlik Konseyi kuruldu. Konsey yasama ve yürütme yetkilerini üstlendi. Genelkurmay Başkanı Evren aynı zamanda Millî Güvenlik Konseyi ve devlet başkanlığı görevlerini üzerine aldı (13 Eylül 1980). Konsey ve Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği'ne de NATO ve Amerikalı yetkililerle yakın teması olan, "Bayrak Harekât Planı"nın hazırlayıcısı Orgeneral Haydar Saltık getirildi. Genelkurmay başkanlığı döneminde Evren'in özel kalem müdürlüğü vazifesini ifa eden Kurmay Albay Çevik Bir, Evren'in bu görevleri sırasında başyaverliğini, sonrasında da Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay komutanlığını yaptı. Askerî cunta, darbeden önce Cumhuriyetçi Güven Partisi lideri Turhan Feyzioğlu'na başbakanlık teklif etmiş, Feyzioğlu bu teklifi önce kabul, ardından da reddetmişti. Bunun üzerine başından beri darbe planının içinde yer alan, emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Bu arada ülkedeki ekonomik sıkıntılara kökten çözüm bulmak amacıyla "24 Ocak Kararları" ilân edilmiş, Türkiye karma ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine geçmişti. 18 Haziran 1980'de Uluslararası Para Fonu ile (IMF) uzun soluklu bir stand-by anlaşması yapılmıştı. Kısa vadedeki ekonomik dengeler oldukça hassas bir durumdaydı. Nitekim 24 Ocak Kararları'nın uygulayıcısı Turgut Özal ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildi.

Askerî müdahaleden sonra yayımlanan bildirimlerde Türkiye'nin NATO yükümlülüklerine bağlı kalacağı duyurulmuş ve NATO üyesi ülkelerin büyükelçilerine briefing verilmişti. Millî Güvenlik Konseyi'nin yaptığı ilk dış politika faaliyetlerinden biri de "Rogers Planı"nı kabul etmek oldu. Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra NATO'nun askerî kanadından çekilmiş, bu durumda NATO'nun savunma dengelerinde ciddi bir hassasiyet meydana gelmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin baskılarıyla Yunanistan askerî kanada tekrar dönmek isteyen bu defa Türkiye'nin vetosu ile karşılaştı. 12 Eylül'ün ardından NATO Başkumandanı General Rogers 17 Ekim 1980'de Ankara'ya geldi, Devlet Başkanı Evren'le görüştü, ancak askerler arasında yapılan bu müzakerelerden Türk Dışişleri'nin haberi olmadı. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınmadan Türkiye 20 Ekim'de Yunanistan üzerindeki vetosunu kaldırdı ve asker sözü karşılığında hiçbir tâviz elde edemeden Yunanistan'ın NATO askerî yapısına dönmeye razı oldu. Plana göre Ege denizindeki komuta kontrol alanları iki devlet arasında yapılacak görüşmelerle çözülecekti, ancak bu görüşmeler hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Darbe yönetimi fazla özgürlükçü bulduğu 1961 anayasasını ülkedeki olumsuz gelişmelerin ana sebeplerinden biri olarak görüyordu. Bundan dolayı yeni bir anayasanın hazırlanması için kurucu meclisin teşkiline karar verildi. Kurucu meclis, Millî Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nden oluşturuldu. Danışma Meclisi üyeleri Millî Güvenlik Konseyi tarafından belirlendi ve on beş kişilik Anayasa Komisyonu'nun başkanlığına Orhan Aldıkaçtı getirildi. Evren yeni anayasanın kabulü için yoğun bir kampanya başlattı, mitingler düzenledi, karşı yönde çalışma yapılması da yasaklandı. Anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan referandumla kabul edildi. Yeni anayasanın geçici 1. maddesiyle Kenan Evren yedi yıllığına Türkiye'nin cumhurbaşkanı oldu.

Millî Güvenlik Konseyi başkanlığı ve Genelkurmay başkanlığı görevlerini bir süre daha devam ettirdi. Geçici 2. maddeye göre Millî Güvenlik Konseyi altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüştü. Konsey üyeleri milletvekili özlük haklarına ve dokunulmazlığına sahip oldu. 12 Eylül öncesindeki siyasî partiler 16 Ekim 1981'de kapatılmıştı. Anayasanın geçici 4. maddesine göre 12 Eylül öncesinin siyasî parti liderlerine on yıl siyaset yapma yasağı getirildi. Geçici 15. maddeyle de Evren ve konsey üyeleri, 12 Eylül döneminde yaptıkları her türlü eylem ve işlemlerden dolayı sorumsuz kabul ediliyor ve yargılanamama hakkına sahip oluyordu. Anayasanın kabul edilmesine rağmen Millî Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisi ve tayin edilmiş Bakanlar Kurulu bir yıl daha çalışmalarına devam etti. Evren, Genelkurmay başkanlığı görevini 1 Temmuz 1983'te Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin'e devretti ve askerlikten ayrıldı. Bu arada uzun süreden beri ağır hasta olan eşi Sekine Hanım 3 Mart 1982'de öldü. 5 Ocak 1983'te ise annesi Naciye Hanım'ı kaybetti.

Kenan Evren döneminde alınan önemli kararlardan biri din derslerinin okullarda mecburi kılınmasıdır. Evren 23 Temmuz 1981'de Erzurum'daki konuşmasında ilkokul, ortaokul ve liselere zorunlu din dersinin konulacağını açıkladı. Bu konu 28 Ağustos 1982'de Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nda gündeme geldi. 1 Eylül'de Danışma Meclisi, oy çokluğu ile ilk ve orta öğretim kurumlarında din dersini zorunlu dersler arasına alan anayasa maddesini kabul etti. 1982 anayasasının 24. maddesiyle de ilk ve orta öğretim kurumlarında din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin okutulması zorunlu hale geldi. Ayrıca 6 Kasım 1981'de 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) yürürlüğe girdi. Böylece üniversitelere sıkı bir düzen ve kontrol getirildi. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersini mecbur hale getiren Evren, üniversitelerde okuyan kız öğrencilerin baş örtüsüyle veya türbanla derse girmelerine yönelik yasayı kabul etmedi ve cumhurbaşkanlığının son yılında bu kanunu Anayasa Mahkemesi'ne götürerek iptalini sağladı.

12 Eylül dönemi dış politikasında Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. 25-28 Ocak 1981'de Suudi Arabistan'da Mekke ve Taif'te toplanan III. İslâm Zirve Konferansı'na Türkiye eşit düzeyde Başbakan Bülend Ulusu'nun başkanlığında bir heyetle katıldı.

16-18 Ocak 1984'te Fas Kazablanka'da gerçekleştirilen IV. İslâm Zirve Konferansı'na Türkiye ilk defa cumhurbaşkanlığı seviyesinde katıldı. Evren, konferans başkan yardımcılığına seçildiği gibi üç komiteden biri olan Ekonomi ve Ticarî İşbirliği Sürekli Komitesi başkanlığına getirildi. 22-25 Şubat 1984'te Kral Fehd'in resmî daveti üzerine Suudi Arabistan'a gitti. Temasları sırasında umre yaptı. 26-29 Ocak 1987'de Küveyt'te toplanan V. İslâm Zirve Konferansı'nda da bulundu. Türkiye, bu dönemde İslâm Zirve konferanslarına üst düzeyde katılarak Kıbrıs meselesinde uluslar arası destek almaya çalıştı. Zira 1974 Barış Harekâtı'ndan sonra Kıbrıs'ta fiilî bir durum oluşmuş ve neticede 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştu. Evren, devlet başkanlığı ve cumhurbaşkanlığı döneminde Pakistan Devlet Başkanı Ziyâülhak ile de yakın dostluk kurdu, iki ülke arasındaki ilişkiler gelişti. Bu dönemde uluslar arası alanda dikkat çeken bir diğer gelişme Türkiye'nin Ermeni terörünü engellemek için karşı operasyonlar yapmasıdır. 1970'li yıllarda başlayan ve her yıl artarak devam eden, Türk diplomatları ve temsilciliklerine yönelik Ermeni saldırıları 7 Ağustos 1982 Esenboğa baskını ile Türkiye dahiline sirayet etti. Başta büyükelçiler olmak üzere onlarca Türk diplomatı, ailesi ve Türk vatandaşı öldürüldü. Ermeni saldırılarına bir son vermek amacıyla cumhurbaşkanlığının koordinesinde gizli bir ekip kuruldu. Bu ekibin içerisinde Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) görevlisi olan kızı Şenay ile damadı Erkan Gürvit de vardı.

1983 genel seçimlerine yakın bir dönemde bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. Cumhuriyet Senatosu kaldırılarak çift meclisli yapıya son verildi. Siyasî partiler ve milletvekili seçimi kanunları hazırlandı. Seçimlere katılacak parti üyelerinin Millî Güvenlik Konseyi'nden onay alması şartıyla yeni partilerin kurulmasına müsaade edildi. Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi ve Necdet Calp'ın Halkçı Partisi seçimlere katılma izni aldı. 6 Kasım 1983 seçimlerinde Evren açıkça Sunalp'ın partisini işaret etti, ancak halk tercihinin Anavatan Partisi'nden yana kullandı. 7 Aralık 1983'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı oluşturuldu. Evren, Özal'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Böylece Millî Güvenlik Konseyi'nin varlığı ve 12 Eylül ara rejimi sona erdi. 6 Eylül 1987 referandumunun ardından anayasanın geçici 4. maddesi iptal

edildi ve yasaklı olan politikacıların siyaset yapmaları önündeki engel kalktı. 29 Kasım 1987'de yapılan erken seçimlerle Doğru Yol Partisi lideri Süleyman Demirel yeniden meclise girdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda yeni yasama döneminin ilk toplantısı için Cumhurbaşkanı Evren konuşmasını yapmak üzere kürsüye geldiğinde Doğru Yol Partisi ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti milletvekilleri ayağa kalkmadı ve konuşmasını alkışlamayıp onu protesto etti. Başbakan Turgut Özal, 1987 yılı Genelkurmay başkanlığı tayinlerinde 3 Aralık 1983'ten beri bu görevi ifa eden Orgeneral Necdet Üruğ'dan boşalacak komutanlığa, istifa manevralarıyla dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran'un getirilmesine karşı çıktı. Sivil-asker ilişkileri bakımından oldukça önem taşıyan bu tercihte Evren ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri Özal'ın tasarrufunu anlayışla karşıladı. Evren, Orgeneral Necdet Öztoran'un yerine Orgeneral Necip Torumtay'ın Genelkurmay başkanı tayinini içeren üçlü kararnameyi imzaladı.

Kenan Evren cumhurbaşkanlığı görevini, 9 Kasım 1989'da Anavatan Partisi'nin parlamentodaki çoğunluğu sayesinde üçüncü tur oylamada seçilen Turgut Özal'a devretti. Daha sonra politikadan uzak durdu ve Marmaris'teki yazlığına çekildi. Burada yazdığı hatıraları altı cilt halinde yayımlandı (*Kenan Evren'in Anıları*, İstanbul 1990-1992). 29 Mart 2000 tarihinde dönemin Adana Cumhuriyet Savcısı Sacit Kayasu, Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesi uyarınca idam talebiyle Evren hakkında iddianâme hazırladı. İddianâme kabul edilmedi, Kayasu da Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararıyla meslektan ihraç edildi. 12 Eylül 2010 referandumuyla 1982 anayasasında önemli değişiklikler kabul edildi. 12 Eylül müdahalesini gerçekleştirenlerin yargılanmasını engelleyen geçici 15. madde kaldırıldı ve darbeyi yapanlara karşı yargı yolu açıldı. Evren'le birlikte hayatta olan dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya yargılandı. Evren, savunmasını yaşlılığı ve ciddi rahatsızlıkları sebebiyle video konferans yoluyla yapabildi. 18 Haziran 2014'te Ankara 10. Ağır Ceza Mahkemesi'nce anayasayı tebdil, tağyir ve ilga ile meşrû hükümeti devirme suçlarıyla yargılandığı dava sonucunda müebbet hapis cezasına, rütbesinin de orgenerallikten erliğe düşürülmesine karar verildi. Kararlar kesinleşmesi için Yargıtay'a gönderilmedi. Evren'in 9 Mayıs 2015'te ölümü üzerine Yargıtay

sürecindeki dava düştü ve kararlar kesinleşmemiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Cumhurbaşkanlığı Kenan Evren Arşivi, Dolap nr. 7-1-3; Kutu nr. 01-2; Dosya nr. 2, Fihrist nr. 4-1; Kenan Evren, *12 Eylül'den Önce ve Sonra: Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyorlar?*, İstanbul 1997; Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, İstanbul 1984; a.mlf. v.dğr., *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, İstanbul 1999; a.mlf. – Soner Yağın, *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul 2001, tür.yer.; Nevzat Bölüğüray, *Sokaktaki Asker*, İstanbul 1989, tür.yer.; Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, *Türkiye Tarihi*, 5, *Bugünkü Türkiye: 1980-1995* (haz. Sina Akşin), İstanbul 1995, s. 23-157; Hikmet Özdemir, *Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., *Turgut Özal*, İstanbul 2014, tür.yer.; William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset* (trc. Ahmet Fethi), İstanbul 1996, tür.yer.; Faruk Bildirici, *Siluetini Sevdiğimin Türkiye'si*, İstanbul 2000, s. 309-328; *Türk Dış Politikası* (haz. Baskın Oran), İstanbul 2002, II, tür.yer.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi* (haz. Hakan Ersel v.dğr.), İstanbul 2002, III-IV, tür.yer.; Faruk Mercan, *Apolet, Kılıç ve İktidar*, İstanbul 2004, tür.yer.; a.mlf., *Onlar Başroldeydi*, İstanbul 2010, tür.yer.; Ayça Atikoğlu, *Cumhurbaşkanı Eşleri*, İstanbul 2006, s. 171-186; Ercan Karakoç, *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*, İstanbul 2009, s. 425-450; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (trc. Yasemin Saner Gönen), İstanbul 2009, tür.yer.; Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, İstanbul 2012, II, tür.yer.; Tanel Demirel, “12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi”, *SBFD*, LVI/4 (2001), s. 43-75.

ERCAN KARAKOÇ

EZELİYET

(الأزلية)

Allah Teâlâ'nın başlangıcının olmadığını ifade eden bir terim.

Sözlükte “başlangıcı olmama” anlamındaki **ezel** kelimesinin **ezl** (şiddet, darlık) kökünden değil “yok olmadı, zeval bulmadı” mânasındaki **lem yezel** fiilinden türediği kabul edilir. İbn Manzûr bu kelimenin aslında **yezeliyyûndan** geldiğini, başındaki yâ harfinin tahfif için elife dönüşerek **ezeliyyûn** olduğunu ve “kadîm” anlamını taşıdığını belirtir (*Lisânü'l-‘Arab*, “ezel” md.). Ezelden yapma masdar olan **ezeliyyet** ise “ezel olma, başlangıcı bulunmama” demektir. Seyyid Şerîf el-Cürçânî ve Tehânevî'ye göre varlığın geçmiş yönünde sonsuz olarak devamına ezal, kendisinden önce yokluk bulunmayan şeye de ezal denir. Buna göre varlık Allah Teâlâ gibi ezal ve ebedî, âlem gibi ne ezal ne ebedî ve âhiret gibi hâdis fakat ebedî olmak üzere üçe ayrılır (*et-Ta'rifât*, “el-Ezeliyyü”; Tehânevî, I, 84-85).

Gerek Kur'an'da gerek hadis rivayetlerinde ezal ve türevlerinden herhangi bir

kelime geçmemekte, buna karşılık Hadîd süresinde (57/3) Cenâb-ı Hakk'ın evvel ve âhir olduğu bildirilmektedir. Buradaki evvel kelimesi “ezelî”, âhir de “ebedî” (sermedî) anlamındadır. Allah'ın ahad ve vâhid isimlerinden her biri ezeliyet ve ebediyet anlamını da içermekle birlikte bazı âlimler ahadî ezeliyet, vâhidî ebediyet mânasına tahsis etmişlerdir (bk. AHAD). Esmâ-i hüsnâyâ dair hadis rivayetlerinde de evvel ve kadîm gibi isimler zikredilir (İbn Mâce, “Du‘â”, 10). Aynı şekilde, “Hiçbir şey yokken Allah vardı” meâlindeki hadis (*Müsned*, IV, 431, 432; Buhârî, “Bed‘ü'l-halk”, I; “Tevhîd”, 22; Tirmizî, “Menâkıb”, 74) bu mânâyı ifade eder.

Cenâb-ı Hakk'ın zâtî gibi sıfatlarının da ezalî ve ebedî olması mutlak yokluk ve hiçlik kavramını ortadan kaldırmaktadır; çünkü vâcibü'l-vücûd ile mutlak yokluk bir araya gelmez. İnsanlara göre mevcut veya mâdum olan her şey Allah'ın ezalî ve ebedî ilminde sabit ve dâimdir. Her şey biri Allah'ın ilminde yer alan, diğeri hariçteki vücudu olmak üzere iki varlığa sahiptir. Birincisi onun mahiyetini ifade etmekte olup Allah Teâlâ, ezalî irade ve kudretiyle bu mahiyetlere hâricî bir vücut verdiğinde onlar ilmîlikten çıkıp hâricî vücuda bürünürler. Burada ezalî ve sermedî olan hariçteki vücutlar değil ilm-i ezalîdeki aynlardır. Mutasavvıflar ilm-i ezalîdeki bu mahiyetlere “a'yân-ı sâbite” adını vermektedir. Onların hâricî vücuda bürünmüş şekli ise “hakikat” veya “mahlûkat” diye nitelendirilir. Bir canlı ölünce sûreti ve cismi gider, mahiyeti ise devam eder. Dolayısıyla nesnelere özü sabit ve dâim olup mutlak yokluğa mâruz kalmaz. Meselâ bir mimar bir binayı plan olarak tasarlasa, ardından bu tasarıya göre onu inşa etse ve bina bir müddet sonra yıkılsa plan ve program onun zihninde devam eder. Ancak hâricî vücut için irade ve kudretin taallukuna ihtiyaç vardır, bunlar olmadan gerçekleşemez (Abdülkerîm el-Cîlî, I, 101-104; Said Nursî, s. 61).

Ezel zamandan ve mekândan münezeh olan, başı ve sonu bulunmayan, hiçbir kayda bağlı olmayan Allah'ın sıfatıdır. Zaman içindeki kayıtlar burada geçerli değildir. Yani Allah ezalî ilmiyle her şeyi kuşattığından O'nun ilminde geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek kavramları yoktur. O her şeyi şimdiki gibi bilir. Said Nursî bu durumu ayna örneğiyle açıklar. Yukarıdan eşyaya tutulan ayna yere yaklaştıkça kapsama alanı daralır, uzaklaşıp

yükseldikçe genişler (*a.g.e.*, s. 51). Burada ayna Allah'ın ilmi, görüntüye konu olan şeyler de zaman olarak kabul edilirse zamanın kapsamı aynanın seviyesiyle genişleyip daralmaktadır. Allah'ın ilmi sınırsız olduğundan bütün zaman onun ilmine “an” olarak taalluk eder. Bu sebeple Allah her şeyi meydana gelmeden önce bilir. Allah'ı zamandan münezeh görmeyenler ezal kavramını mâzideki sonsuzluk diye anlamışlardır.

Cenâb-ı Hakk'ın ilminde yer alan varlıkların vücut bulmadan önce ilm-i ezalîdeki durumları, vücut buldukları anda ve vücutları sonlandıktan (fenâ) sonraki durumları olmak üzere üç aşaması söz konusudur. Birinci aşama ezeliyet, ikinci aşama hakikat, üçüncü aşama ebediyettir. Ezeliyet ve ebediyet içinde bulunan birinci ve üçüncü aşamalar, hariçte mevcut olmayıp sadece ilm-i ilâhîde var oldukları için “taaddüd-i kudemâ”ya yol açmamaktadır. İkinci aşamayı oluşturan hakikat ise Allah'ın ilminde yer alan mahiyetlerin O'nun irade ve kudretiyle hariçte vücut bulmasıdır. Hudûs ile kastedilen de budur. Fenâ ise bahis konusu hakikatlerin sonlanması halidir. Dolayısıyla mümkün varlıklardan oluşan hakikatler hâdis ve fânîdir; onların ilm-i ilâhîdeki mahiyetleri ise ezeliyete ve ebediyete sahiptir.

Ezeliyetle ahval teorisi arasında irtibat söz konusudur. Haller, arazları cevherlere bağlayan ve cevherle araz arasında bulunan vasıtalarlardır. Hallere varlık ve yokluk, ezellilik ve hudûs gibi nitelikler yüklenebilir. Haller bağımsız nitelikleri olmadığından gerçek anlamda mevcut sayılmazlar. Bununla birlikte varlığın zatıyla ilişkilerinden dolayı yok da sayılmazlar. Onlara ne mevcut ne de ma'dûm denilir. Söz gelimi kişinin âlim olması zatının ötesinde bir haldir, dolayısıyla âlimden anlaşılan şey zattan anlaşılandan başkadır. Kâdir, hay, mürîd sıfatlarıyla diğer sıfatlarda da durum aynıdır. Buna göre Allah'ın âlimlik, kâdirlik gibi sıfatları vardır (Şehristânî, I, 82). Allah ilimle âlim olduğu gibi kîdemle de kadîmdir. Kîdem O'nun zâtından yokluğu nefyeti için selbî, zâtî ötesinde bir mânaya sahip olduğu için de vücûdî (sübûtî) sıfattır.

Filozoflar âlemin kîdemini benimsemekle beraber onun varlığını, zâtında zorunlu (mücib bizzât) olduğuna inandıkları bir varlığa (sâni') dayandırmışlardır. Daha sonra bazı kelâmcılar, söz konusu kîdem Allah'ın zâtî ve sıfatları dışındaki şeylerden